

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОРЯДОК ВИЗНАННЯ ШЛЮБУ НЕДІЙСНИМ

Сита О.В.,
магістратура факультету європейського права та
правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Адміністративний порядок визнання шлюбу недійсним – це такий порядок, коли зацікавлена особа подає заяву про визнання шлюбу недійсним до органів РАЦСу.

Підвідомчість сімейних справ визначається за допомогою різних критеріїв, за якими сімейні справи розподіляються між судовими та адміністративними органами. Позовна форма захисту використовується не тільки для захисту порушеного права чи права,

що оспорується, але й для здійснення державного контролю за зміною чи припиненням шлюбних відносин. Цей критерій підвідомчості застосовується в основному у справах, що виникають з особистих правовідносин. Судовий контроль у цьому випадку полягає у зацікавленості держави у нормальному функціонуванні сім'ї, відповідальному ставленні подружжя до сім'ї, зміцненні сім'ї тощо [1, с. 76].

Таким чином, враховуючи той факт, що при визнанні шлюбу недійсним права та інтереси осіб, які уклали цей шлюб, або однієї з таких осіб, потребують захисту, який може надати тільки суд, слід визнати, що позасудовий порядок підтвердження недійсності шлюбу є неефективним та не відповідає потребам захисту прав та законних інтересів фізичних осіб. Орган РАЦСу при анулюванні запису про реєстрацію шлюбу не зобов'язаний перевіряти всі обставини справи, а також наявність чи відсутність тих юридичних фактів, які усувають недійсність шлюбу. Крім того, РАЦС при здійсненні адміністративної процедури підтвердження недійсності шлюбу позбавлений можливості контролювати дотримання умов чинного законодавства та можливості захистити права осіб, які порушені укладенням недійсного шлюбу [2, с. 211-217].

Недоцільність введення адміністративної підвідомчості справ про визнання шлюбу недійсним уже піддавалася критиці у юридичній літературі [3, с. 16]. Учені наводять декілька аргументів на обґрунтування цієї позиції. Так, Г. М. Свердлов вказував, що оскільки шлюб – це не правочин, то і поділ недійсних шлюбів як недійсних правочинів на два види – нікчемні та оспорувані – є недоцільним. До аргументів додавалося також те, що шлюб, який визнаний державою за допомогою акта його реєстрації, може бути похитнутий лише актом державної влади – судовим рішенням. Тому ніхто без рішення суду не може посилається на недійсність шлюбу [4, с. 120]. Ще один заперечний аргумент наводить І. В. Жилінкова, яка наголошує на тому, що “не треба відкидати і суб'єктивний фактор. Існування протягом десятиліть виключно судового порядку визнання шлюбу недійсним, очевидно остаточно сформуло юридичну свідомість у цьому питанні. Тому новий позасудовий порядок не сприймається науковцями та практиками” [5, с. 126]. Із наведеними аргументами слід повністю погодитись. Крім того, до зазначених аргументів можна додати ще декілька.

Причиною появи у сімейному законодавстві України адміністративної підвідомчості справ про недійсність шлюбу стало впровадження у СК України “теорії поділу правових актів, укладених (вчинених) з порушенням вимог закону на абсолютно недійсні (нікчемні) та відносно недійсні (оспорувані)”, яка відображена у ст. 215 ЦК України стосовно правочинів [6, с. 99]. Розглядаючи існуючий

порядок анулювання актового запису про недійсний шлюб у випадках, передбачених ст. 39 СК України, можна помітити численні недоліки цього порядку.

Порядок анулювання актового запису про шлюб встановлений наказом Міністерства юстиції України від 12.01.2011 р. № 96/5 “Про затвердження Правил внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання” [7] (далі – Правил).

Перш за все слід звернути увагу на правову сутність анулювання акту цивільного стану про реєстрацію недійсного шлюбу, оскільки у Правилах вона визначена суперечливо. Так, у п. 4.1 Правил встановлюється, що до відділу реєстрації актів цивільного стану України подається заява про анулювання актового запису цивільного стану. У п. 4.7 Правил зазначається, що відділ реєстрації актів цивільного стану розглядає заяву заінтересованої особи про визнання шлюбу недійсним та складає висновок про анулювання актового запису про шлюб. І далі: у цих випадках складається висновок про анулювання актового запису про шлюб, який є недійсним відповідно до ст. 39 Сімейного кодексу України.

Отже, у Правилах в одних випадках вказується заява про анулювання актового запису, а у інших – заява про визнання шлюбу недійсним. Це є незадовільним, оскільки, виходячи з вимог чинного законодавства, шлюб, зареєстрований з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі, з особою, яка є недієздатною, між особами, які є родичами прямої лінії споріднення, а також між рідними братом і сестрою, є недійсним через пряму вказівку закону і не потребує наступного визнання його недійсним. А орган РАЦС не визнає шлюб недійсним, а тільки анулює у зазначених випадках актовий запис про його реєстрацію.

Таким чином, анулювання актового запису про недійсний шлюб не є визнанням його недійсним, а полягає тільки у констатації факту його недійсності та є підставою для анулювання свідцтва про реєстрацію недійсного шлюбу, зміни прізвища, яке було обрано особою при реєстрації такого шлюбу тощо.

Також викликає труднощі визначення кола осіб, які мають право звертатися до органу РАЦС із заявою про анулювання актового запису про шлюб у випадках, визначених ст. 39 СК України. У частині 4 ст. 39 СК України вони визначаються як “заінтересовані особи”. Аналогічне формулювання міститься і у п. 4.7 Правил. Це є істотним недоліком чинного законодавства, оскільки, по-перше, визначити заінтересованість тієї чи іншої особи в анулюванні запису про реєстрацію недійсного шлюбу досить важко, по-друге, орган РАЦС не уповноважений на це та не може цього зробити. На небезпечність ситуації, що склалася, вказує І. В. Жилінкова [5, с. 126]. Справа ускладнюється також і тим, що ні судова практика, ні чинні нормативні

акти не встановлюють критеріїв такої заінтересованості. Недостатньо розроблені такі критерії і правовою наукою. Зокрема, на думку Л. А. Танєєвої, “юридична зацікавленість особи, яка звертається до суду за захистом, завжди пов’язана з реалізацією матеріально-правового інтересу, являє собою його усвідомлення суб’єктом. Зацікавлена особа, відповідно, – це особа, яка усвідомлює свій інтерес і звертається до суду за захистом свого інтересу” [8, с. 164]. В основі наведеного визначення лежить суб’єктивний критерій зацікавленості особи у вирішенні справи – усвідомлення особою свого інтересу. Однак, таке тлумачення зацікавленості особи може призвести до необґрунтованого розширення кола осіб, які мають право на звернення до органу РАЦС із заявою про анулювання запису про реєстрацію недійсного шлюбу. На наш погляд, критерієм заінтересованості має бути об’єктивний фактор: порушення особистих немайнових чи майнових прав особи. Між іншим, у ст. 42 СК України зазначено, що право на звернення до суду з таким позовом мають особи, права яких порушені у зв’язку з реєстрацією цього шлюбу.

Певні проблеми також може викликати надання до органу РАЦС документів, які підтверджують наявність іншого зареєстрованого шлюбу та перебування у близьких ступенях споріднення. Так, відповідно до п. 4.2 Правил до заяви про анулювання актового запису цивільного стану заявник додає: виписку з паспорта або паспортного документа; інші документи.

Наявність одночасного перебування в іншому зареєстрованому шлюбі має бути підтверджена копіями відповідних актових записів про шлюб або витягами з Державного реєстру актів цивільного стану громадян. Родинні стосунки також мають бути підтверджені документально. За відсутності документів, які підтверджують зазначений факт, складається висновок про відмову (п. 4.7 Правил).

Вирішенню проблеми покликано сприяти створення в Україні Державного реєстру актів цивільного стану громадян, що запроваджено Постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2007 р. № 1064. Відповідно до п. 13 затвердженого вказаною Постановою “Порядку ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян” [9], фізична особа по досягненні 16-річного віку має право на отримання витягу з Реєстру стосовно відомостей про себе та про своїх родичів. У даному пункті звертає на себе увагу те, що фізична особа не може отримати відповідного витягу з Реєстру стосовно свого чоловіка чи дружини, оскільки вони не є родичами між собою. Витяг із Реєстру стосовно чоловіка чи дружини можна отримати лише після його (її) смерті, відповідно до п. 14 Порядку ведення Державного реєстру актів цивільного стану і тільки у вигляді витягу про смерть. Отже, другий з подружжя при цьому позбавляється можливості отримати докази порушення принципу одношлюбності

іншим із подружжя і, таким чином, змоги захистити свої права та законні інтереси.

Труднощі виникають і у тому разі, коли необхідно надати докази близького споріднення, яке не є зареєстрованим у встановленому законом порядку.

Як відомо, походження дітей від батьків засвідчується у встановленому законом порядку (ст. 121 СК України). Через факт реєстрації дитини встановлюється її юридичний зв'язок не тільки з батьком та матір'ю, а й з іншими кровними родичами. Документ, який підтверджує факт реєстрації дитини та встановлення її походження, є доказом наявності відносин споріднення з певними особами. Відповідно, якщо у встановленому порядку кровне споріднення не зареєстровано, то з юридичної точки зору неможливо встановити наявність кровного споріднення. Отже, підтвердженням відносин споріднення можуть бути свідоцтва про народження або рішення суду про встановлення батьківства чи материнства.

Це ще раз підтверджує необхідність для осіб звертатися до суду з вимогою про визнання шлюбу недійсним, оскільки у суді необхідні юридичні факти відповідно до ч. 2 ст. 57 ЦПК України встановлюються не тільки на підставі письмових доказів, а й на підставі пояснень сторін, третіх осіб, їх представників, допитаних як свідків, показань свідків, речових доказів, зокрема звуко- і відеозаписів, висновків експертів. Наявність таких широких можливостей для осіб, права яких порушені внаслідок укладення недійсного шлюбу, значно полегшує для них захист порушених прав та інтересів.

Аналіз численних недоліків порядку анулювання актового запису про реєстрацію недійсного шлюбу викликає питання, чи може особа в разі реєстрації шлюбу з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі, або між особами, які є родичами прямої лінії споріднення, а також між рідними братом і сестрою, або з особою, яка є невіддатною, звернутися не до органу РАЦС, а до суду з позовом про визнання шлюбу недійсним. Вважаємо, що відповідь має бути позитивною. Такий висновок впливає з загальних принципів чинного законодавства. Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі [10].

Але тим не менше судова практика доводить, що заміна адміністративної процедури розгляду заяви про визнання шлюбу недійсним на судову не допускається. Випадки із судової практики України, коли особи намагалися правовий спір по визнанні шлюбу недійсним, який підвідомчий органам РАЦСу перенести на вирішення судовим органам мали місце [11].

Таким чином, усі наведені недоліки порядку анулювання актового запису про недійсний шлюб ще раз доводять, що шлюб має визнаватися недійсним тільки у судовому порядку, а актовий запис про шлюб, зареєстрований із порушенням вимог чинного законодавства, може бути анульований тільки на підставі рішення суду про визнання шлюбу недійсним.

Список використаних джерел:

1. Кострова Н. М. Теория и практика взаимодействия гражданского процессуального и семейного права / Кострова Н. М. – Ростов : Изд-во Ростовского ун-та, 1988. – 272 с.
2. Ковтунова Л. Ю. Анулювання актового запису про недійсний шлюб державними органами реєстрації актів цивільного стану / Л. Ю. Ковтунова // Право і безпека. – 2009. – №1. – С. 211–217.
3. Жюрлис А. Недействительность брака по советскому семейному праву : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право и гражданский процесс, семейное право, международное частное право» / А. Жюрлис. – Вильнюс, 1964. – 24 с.
4. Свердлов Г. М. Советское семейное право / Г. М. Свердлов. – М.: Юрид. лит., 1958. – 299 с.
5. Сімейний кодекс України : наук.-практ. коментар / [за ред. І. В. Жилінкової]. – Х. : Ксилон, 2008. – 855 с.
6. Ромовська З. В. Сімейний кодекс: Науково-практичний коментар / Ромовська З. В. – К.: Ін Юре, 2003. – 532 с.
7. Наказ Міністерства юстиції України “Про затвердження Правил внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання” від 12 січня 2011 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0055-11>
8. Ванеева Л. А. Содержание права на обращение за судебной защитой / Л. А. Ванеева // Защита личных и общественных интересов в гражданском судопроизводстве : сб. науч. трудов. – Калинин, 1985. – С/ 161-165/
9. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян” № 1064 від 22 серпня 2007 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1064-2007-%D0%BF>
10. Конституція України від 28 червня 1996 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

11. Ухвала Білоцерківського міськрайонного суду Київської області у цивільній справі за № 57/9969/13-ц від 12 липня 2013 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32372054>